

rarnih fenomena i kako bismo uvriježeno mišljenje o »nerazvijenosti« individualnog osjećaja u duhovnom svijetu srednjeg vijeka morali modificirati.

Problemu teatralizacije ponašanja M. B. Pljuhanova prilazi dijakronijski. Polazi od Lotmanovih radova o poetici ponašanja u Rusiji 18. i 19. stoljeća, interpretira teatralizaciju dvorskog ponašanja (kojom se Lotman najviše bavio) kao zreli stupanj nastanka individualnih oblika ponašanja u Rusiji i pokušava osvijetliti ranije stupnjeve koji su teatralizaciji dvorskog ponašanja prethodili. Teatar je moguć samo tamo gdje postoji zrelost elementa individualnosti u kulturi, a po autoričinu mišljenju u staroj Rusiji teatra nije bilo kao što nije bilo ni portretnog slikarstva. Počeci narodnog teatra javljaju se tek u 17. i 18. stoljeću u vrijeme narodnih ustanaka, s motivima legendi o samozvancima. U osamnaestom stoljeću život se ispunjava stihijskom teatralnošću, a preuzeti evropski teatar javlja se kao kanal za tu energiju. Tako s jedne strane imamo stihijsku teatralizaciju ponašanja u narodu, a s druge strane teatralizaciju ponašanja na dvorovima.

S. T. Zoljan, pišući o »samoizražavanju« smisla u pjesničkom tekstu razmatra odnos jezičnog i pjesničkog smisla oslanjajući se na radove J. M. Lotmana. J. I. Levin sa semiotičkog gledišta piše o semantičkoj aureoli metra, V. A. Uspenski piše o paradoksu, I. A. Černov o strukturi i sadržaju pojma »znanost o književnosti«. U članku **Tekst kao proces** P. H. Torop primjećuje da shvaćanje i određivanje funkcije teksta ovisi o presijecanju unutar-tekstovnih i izvantekstovnih veza. Tekst postoji kao proces čiji su početak i kraj skriveni u ljudskoj psihologiji. Istraživanja recepcije brojnika su od istraživanja nastanka tekstova. U procesu nastanka teksta možemo pratiti tri bitna stupnja, zamisao, koncept i gotov tekst, a sam proces teče od usmenoga prema pisanome tekstu, od mitološko-iko-

ničkih konstrukcija prema logičkim konstrukcijama. Torop zamisao naziva **prototekstom**, koncepte, planove i varijante **metatekstovima**, a gotov tekst **arhitekstom**. Istraživač počinje od **arhiteksta**, hipotetičkog teksta nastalog na temelju invarijante **metatekstova** koji vode prema nefiksiranom ili neznanom **prototekstu**. Riječ je o svojevrsnoj analizi »migracije smisla«. Istraživanje procesa teksta, iako ovdje zacrtano kao istraživanje nastanka djela pisane umjetničke književnosti, moglo bi biti neobično važno za razumijevanje promjena koje nastaju zapisivanjem usmene književnosti i prepletanjem pisanosti i usmenosti unutar folklornih procesa.

Završni prilog zanimljiv je i kao oblik znanstvene introspekcije: B. F. Jegorov piše o strukturi znanstvenih radova kao žanra i o promjenama koje su se unutar toga žanra dogodile tijekom posljednjeg stoljeća.

Ivan Lozica

Brüder Grimm, Kinder- und Hausmärchen. Nach der zweiten vermehrten und verbesserten Auflage von 1819 textkritisch revidiert und mit einer Biographie der Grimmschen Märchen versehen, Herausgegeben von **Heinz Rölleke**, Bd. I—II, »Die Märchen der Weltliteratur«, Eugen Diederichs Verlag, Köln 1982, 512 str.

Danas znamenita serija »Bajke svjetske književnosti« započela je svoj opstanak godine 1912. ponovljenim izdanjem zbirke braće Grimm što ga je, prema konačnoj redakciji iz 1857, priredio Friedrich von der Leyen — izmijenivši prilično nesretno redoslijed tekstova. (Izdanje je, uz male preinake, ponovljeno godine 1962; dodan mu je 1964. i svezak von der Leyenovih komentara.) O sedamdesetoj godišnjici serije ponovno se pojavljuje edicija bajki braće Grimm: ovaj put je pred nama kritički revidirano drugo izdanje iz godine 1819. u redakciji velikog po-

znavaoca djela braće Grimm Heinza Röllekea.

Poznato je da su pripovijetke zbirke braće Grimm za njihova života bile objavljene u sedam izdanja između 1812. i 1857, a računaju li se i ponovljena izdanja skraćene dječje zbirke iz 1825, bilo ih je ukupno sedamnaest. Od jednoga do drugog izdanja mijenjao se sastav zbirke i stilsko uobličenje tekstova. U historijatu toga krajnje zanimljivog procesa postanka bajkovne »vrste Grimm« ima izdanje iz 1819, ključno mjesto jer je upravo ondje stil pripovijedaka poprimio svoje osebujne karakteristike.

Rölleke je zbirci dodao izvrsnu raspravu o biografiji Grimmovih bajki. Karakteristično je ovo zanimanje za povijest postanka zbirke, za njezin položaj u kulturnom i književnom kontekstu vremena, za aspekte recepcije, umjesto prijašnjih orijentacija prema pretpostavljenim mitskim izvorima pojedinih priča (kakve je očitovao, primjerice, v. d. Leyen).

Za pisanje biografije zbirke postoje bogate i izvrsne predradnje, premda se one njemačkim autorima čine još uvijek nedovoljnim i oskudnim. Sačuvani rukopisni predlošci, što su ih braća bila poslala Clemensu Brentanu 1810, objavljeni su čak dvaput: prvi put godine 1927. te ponovno 1975. pod naslovom *Die älteste Märchensammlung der Brüder Grimm* u Röllekeovoj redakciji, znatno popravljeno, uz sinoptičko navođenje odgovarajućih objavljenih tekstova iz prvog izdanja zbirke braće Grimm.

Na temelju te kapitalne knjige i drugih svojih prethodnih studija Rölleke je s mnogo razloga mogao ustvrditi u popratnoj studiji knjige koju sada prikazujemo kako se tek nedavno pokazalo koliko su »nedovoljna i slabo pouzdana znanja o stvarnim kazivačima braće Grimm te o intencijama i uvjetima njihova skupljačkog rada« (str. 522). Skromno je prešutio svoj sjajni udio u demistifikaciji predodžbi o korjenitim njemačkim pripovjedačima braće

Grimm, pokazavši, primjerice, da znamenita »stara Marija«, služavka u obitelji Wild, uopće nije pričala priče, nego su tekstovi koji se njoj pripisivahu zapravo potjecali od mlade obrazovane dame hugenotskog podrijetla. (Vidi: *Die älteste Märchensammlung...*, str. 395—396. i prikaz I. Weber-Kellermann u časopisu »Fabula«, 1976, br. 1—2; uz to Röllekeov članak o »staroj Mariji« u *Enzyklopädie des Märchens*, I, 1975, stupac 381—382).

Izdanje iz 1819 — objavljeno u dvije knjige poput svih ostalih izdanja — značajno je iz više razloga. Dok su prvo izdanje pripremila zajedno braća Jacob i Wilhelm, ovo je priredio Wilhelm sam, on je napisao i znanstvene komentare; sva potonja izdanja pripadaju također samome Wilhelmu. Dok su tekstovi prvog izdanja svojim stilom još relativno bliski rukopisnim uzorcima, ovome je drugom izdanju Wilhelm dao stilski pečat, koji će od sada postati neodvojiv od pojma Grimmovih bajki. Iz tog je izdanja poteklo popularno malo dječje izdanje i prvi prijevodi zbirke, stvorivši sve pretpostavke da ona postane »najveći njemački bestseller svih vremena« (str. 526).

Pogrešno bi bilo mišljenje da su tekstovi prvog izdanja bile folkloristički precizne usmene priče u smislu današnje znanosti: izvori su im dijelom potjecali iz starije literature a dijelom od pripovjedačica iz boljih građanskih krugova, dok sami rukopisni zapisi koji su im bili osnova nisu doslovno zabilježeno kazivanje, nego su na više mjesta sličniji skici, podsjetniku. Rölleke točno primjećuje da je prvi stadij rada braće Grimm oko pripovijedaka bio dalek od izvornoga usmenog reper-toara i da bi zbirka »jedva mogla naići na pozornost ili čak imati uspjeha da je u neizmijenjenu obliku donosila ono što su tada stvarno pripovijedali pučki slojevi kao navodni nosioci bajki« te da se za »fragmentarne, proturječne, često i bestidne zapise u ono doba ne bi zamimali ni izdavači ni čitatelji« (str.

532). A i poslije, kad se repertoar pripovijedaka Grimmove zbirke primakao bliže pučkim izvorima, građa se i dalje filtrirala pripovjedačevim i zapisivačevim izborom priča koje će kazivati odnosno zapisati, izborom priča koje će se objaviti i njihovom konačnom obradbom.

U drugom izdanju iz 1819, u usporedbi s prvim izdanjem, tekstovi priča postaju dotjeraniji i dopadljiviji. Tu je Wilhelm pronašao svoj ton bajkovne poezije, koji će u kasnijim izdanjima u pojedinostima i dalje dotjerivati. On daje zbirci »cjelovit, naivno narodski, sve izrazitije bidermajerski ton« (str. 548).

Rölleke je ispravno zapazio da folkloristička kritika, nalazeći slabosti u stilskom dotjerivanju bajki Grimmove zbirke, zaboravlja na to da ono doba nije imalo smisla za strogo znanstveno bilježenje tekstova niti je razvilo potrebnu metodu za to. On vidi u tim zamjerkama i estetsku neosjetljivost jer tekstovi, preneseni iz usmene izvedbe na papir u neizmijenjenu obliku, lišeni svoje prirodne atmosfere, djeluju često oskudno. »Zapisivač koji želi zainteresirati publiku, ali i sačuvati živost tekstova, nužno traži ekvivalent za izgubljene sastojine usmenog pripovijedanja« (str. 567—568). Ovo opažanje, primijenjeno na Grimmovu zbirku i na one koje su joj bile srodne u prošlosti, umjesno je i veoma važno. No zaboravi li se povijesna perspektiva, ono bi moglo unijeti zabunu. Danas se mnogo toga promijenilo: metode bilježenja usavršile su se, ukus publike pomaknuo se u smjeru osjetljivosti za autentičnu riječ, a stvarnim gubicima koji nastaju pri prenošenju žive riječi na papir mogu sastavljajući antologija doskočiti na taj način da izaberu tekstove onih pripovjedača u kojih je verbalni izričaj dominantan ili bar ravnopravan popratnim očitovanjima žive izvedbe.

O samostalnosti drugog izdanja zbirke govori ne samo stilski obradba tekstova nego i njihov sastav. Tekstova ima u tom izdanju 170. U usporedbi s prvim izdanjem une-

seno je 45 novih priča a 18 ih je tako izmijenjeno kontaminacijom s drugim varijantama i ostalim preadbama da se i one mogu smatrati novima; 34 priče iz prvog izdanja izostavljene su.

Autor je analizirao uzroke za izostavljanje pojedinih priča. Wilhelm je neke izostavio zbog prigovora o okrutnosti, ili zato što su u prvom izdanju neke priče bile prevedene sa stranih jezika. Zbog »neodrživog ideala da ograniči zbirku na tobožnju čistu njemačku tradiciju« izostavio je i takve pripovijetke u kojima je prepoznao srodnost s francuskima (Maćak u *čizmama*, *Modrobradi* i dr.; str. 565). Neke su priče izostale zbog svoje pripadnosti drugim vrstama, ali autor napominje da usprkos tome »prave bajke« nikad nisu prevladavale u Grimmovoj zbirci, pa ih i u konačnom izdanju ima 40 do 60 od ukupno 200 tekstova. »Vrstu Grimm« obilježavaju prvenstveno motivska i stilska svojstva.

Finom analizom pokazao je Rölleke glavne osobine Wilhelmove poetizacije stila bajki, ne smatrajući da su ti postupci najbolji za sva vremena jer »sud o tome ovisi i o ukusu određenog čitatelja — ili bolje rečeno: određene čitateljske generacije« (str. 570).

Wilhelm je u priče unosio uzrečice i poslovice; izmijenio je ono što bi moglo vrijeđati osjetljivost publike ili što nije za djecu (npr. blagu aluziju na trudnoću u bajci *Rapunzel*); dao je pripovijetkama kršćanski i legendarni ton; oslabio je ekstremne motive; pojačao je jezični purizam; vile (*Feen*) postadoše mudre žene; prinčevi i princeze kraljevići i kraljevine, a opake majke preobraziše se u maćeha — što nije tek jezična promjena, nego je time ublažena stanovita drastičnost bajke »u korist bidermajerski građanskog shvaćanja obitelji« (str. 577).

Iako nam se takve izmjene čine danas nepotrebnima, one su bile čvrsto ukorijenjene u svome vremenu.

Velika je šteta što, vjerojatno radi ekonomije prostora, u ovu publika-

ciju nisu uneseni predgovor, uvod i još neki tekstovi Wilhelma Grimma iz izdanja godine 1819. Tek bi s tim člancima ponovljeno izdanje bilo potpuno i bilo bi uključeno u svoj književnopovijesni kontekst. Podjednako je šteta što nisu dodane uobičajene napomene s podacima o međunarodnoj klasifikaciji pripovijedaka te s informacijama o izvorima priča i njihovim pripovjedačima; ovo posljednje žalimo utoliko više jer je upravo Heinz Rölleke pridonio lavovski udio novim spoznajama o Grimmovim pripovjedačima.

Napokon, iz naše jugoslavenske perspektive ne možemo izbjeći a da ne spomenemo kako bi bilo krajnje vrijeme da se nešto poduzme i oko kritičkog publiciranja pripovijedaka iz zbirke »našega Grimma«, dakako Vuka Karadžića: da se objave in extenso svi sačuvani rukopisi i ponovljeno objavljene verzije istih priča (u onim specijalnim slučajevima kad postoje različite verzije) te da se na jednome mjestu prikupe rasuti podaci o zapisima pojedinih pripovijedaka.

Maja Bošković-Stulli

Vladan Nedić, Vukovi pevači, Priredila Radmila Pešić, Matica srpska, Odeljenje za književnost i jezik, Novi Sad 1981, 120 str.

Tešan Podrugović, Filip Višnjić, slijepa Živana, starac Milija, Stojan hajduk, seljak iz Rudničke nahije, Pavle Irić, starac Raško, slijepa Jeca, slijepa iz Grgurevaca, Marko Utvić, Damljan Dulović, Jovan Mičić, slijepa Stepanija, Filip Bošković i Milovan Mušikin — pjevači su i kazivači epskih pjesama iz zbirke Vuka Karadžića o kojima je Vladan Nedić za svoga, na žalost, prerano prekinuta života napisao šesnaest rasprava i kraćih članaka. Iz pogovora Radmile Pešić saznajemo da su u pripremi bili i članci o drugim Vukovim pjevačima i pripovjedačima, među njima, primjerice, o

Gruji Mehandžiću i Anđelku Vukoviću. Nabrojena imena pjevača pripadaju dijelom onim najslavnijima, a i onda kad su imena manje poznata ili nepoznata, znamenite su njihove pjesme što su ih priopćili Vuku.

Ti Nedićevi članci bili su objavljeni prije, ali rasuti po različitim izdanjima i pritom neki veoma kratki — oni nisu mogli očitovati onu dosljednu usmjerenost Nedićeva analitičkog postupka kakva se sada pokazala u knjizi. Zamisao da se njegovu člancima o Vukovim pjevačima okupe na jednome mjestu nije samo lijepa gesta pijeteta prema pokojnom autoru, nego je ona pridonijela i potpunijem razumijevanju narodnih pjesama Karadžićeve zbirke.

Cijela knjiga, premda su joj prilozima pisani u različitim zgodama tijekom petnaestak godina (od 1960. do 1974), protkana je autorovim traženjem odgovora na isti krug pitanja: u čemu je stvaralačka pjesnička individualnost pojedinog Vukova pjevača tradicijske pjesme; pokušaj da se iz tekstova pjesama što ih je pojedinac kazivao iščitaju skrivene informacije o njegovu životopisu i duševnom biću; nastojanje da se poredbenom analizom stila, formulnih oblika, jezika, sadržajnih pojedinosti i sl. utvrde pjevači nekih dotle anonimnih pjesama; minuciozno pronalaženje kojegdje rasutih, teško dostupnih dopunskih informacija o pojedinim pjevačima. Težište je u nekim člancima pretežnije na jednima a u nekim na drugima od navedenih pitanja, ali sva ona obilježavaju knjigu kao cjelinu.

Nedićevi odgovori na postavljena pitanja nisu svuda podjednako uspješni. Najvrednije je u njima, s jedne strane, oslanjanje na bogatu faktografiju, koju Nedić izvrsno poznaje, a s druge strane, njegova pročišćena intuicija, kojom nastoji proniknuti u pjesničku kreativnost pojedinog pjevača i u onim slučajevima kada nedostaje egzaktnost metode, pa čitatelj članka naprosto povjeruje autoru da je pjevačev osob-